

Թալֆ, որ Լճագիտայի Տէրպի դքսու-
թեանը մէջ ծնաւ . աս մարդս իր աշ-
խատանքովը կ'ապրէր, և մօտ տեղե-
րուն ճամբաները սորվելով՝ կառավա-
րութիւն կ'ընէր, ու իր կառքը ապա-
հով կերպով քաղքէ քաղք կը տա-
նէր կը բերէր . մութ գիշերներն ալ
շատ անգամ տեղացւոց ճամբայ կը
ցուցնէր . ասիկայ 1837ին մեռաւ 60
տարեկան Լճակութա քաղաքը :

II Ինտփրէն անունով 'ի ծնէ կոյրը
պզտիկուց սորվեցաւ ոստայնանկու-
թեան արհեստը, ետքը սկսաւ գիրք
տպել ու ծախել : Երբոր մեռաւ՝ մէկ
գրքատուն մը ունէր, որ մէջը 30,000
հատոր գիրք կար, բոլորն ալ գեղե-
ցիկ ու սակաւագիւտ տպագրութիւն-
ներ : Խիստ աղէկ երաժշտութիւն
գիտէր, և ձեռքը ամենազգայուն էր :

III Կոյրեր եղան որ գեղարուեստից
մէջ ալ մեծ անուն հանեցին . և ու-
մանք ինչուան գաճէ արձաններ շի-
նելու հետ եղան : IV Ենայի Թագա-
ւորական Թանգարանին մէջ գաճէ
շինած I Էոփուտ կայսեր կիսարձանը
կայ որ ան քաղքին կոյրերէն մէկն է
շինած : Երեւելի եղաւ նաև III Սահման-
նէս Կոնելլի իտալացին, որ 20 տա-
րեկան եղած ատենը կուրնալով մնա-
ցած բոլոր կեանքը արձաններ շինելու
անցուց, և իր շինած արձանները ին-
չուան հիմա յարգի են :

IV Կուրն աս տարիներս V Կափուլի
կուրանոցին մէջ երկու զարմանալի
կոյրեր կային . մէկը Կեսար V Եղա-
ճիովաննի կ'ըսուի որ արդիւրի Թելե-
րով այլևայլ մեքենաներ շինեց կոյրե-
րուն համար . և հիմա մաթեմատիքա
կը սորվի . մէկալն ալ կ'ըսուի VI օղոս
Աբոփա, որ աղէկ ոտանաւորներ կը
շինէ յանպատրաստից, ու բնազան-
ցութեան մէջ ալ շատ երեւելի եղաւ :

V Ե մեր յիշած կոյրերը գրեթէ
մէյմէկ հրաշալիք են . որովհետեւ ա-
սոնք այնպիսի մարդիկ եղան որ իրենց
զօրաւոր խելքովը՝ իրենց զգայարա-
նաց պակսութեանը յաղթեցին . բայց
ընդհանրապէս կոյրերուն կրթութիւնը

օգտակար ընելու համար՝ պէտք է
զանոնք այնպէս կրթել որ իրենց պի-
տոյքը կարենան հոգալ . քի կրօնք ու
բարոյական սկզբունքներ սորվեցնել,
քիչ մը երաժշտութիւն՝ որ զիրենք
զուարճացնէ ու մխիթարէ, և մէկ
յարմար արհեստ մը՝ որով կարենան
ստակ վաստակիլ, ինչպէս են ընդհան-
րապէս իր և իցէ ձեռագործներ :

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԴԻՍ

Հանձար և Բարձր Հայաստանայ 1 :

Բ

II Ինչ նուազ յիմաստասիրական և յարուս-
տագէտ բարգաւաճանաց՝ յաջողագոյն յարգա-
րեաց հանձար զազգս մեր և 'ի վայելուչ մարդավա-
րութեան, 'ի բարեգարգ կարգս և յօրէնս քաղա-
քականս, 'ի բազմայեղանակ ոգի աշխարհաշինու-
թեան և 'ի խորին քաղաքագիտութեան : Եւ զի-
մարդ արդեօք : Քանզի և կանխագոյն ժամանակաւ
քան զայլ ազգս ընտելացաւ մերն 'ի քաղաքավա-
րութիւն, սնեալ և վարժեալ նախ առ ոտս աս-
տուածատես նահապետաց, և ապա վերստին առ
նոսա գիմեալ յետ կործանման անօրէն տմբարտա-
կին . ոչ ստացաւ զվայրավատին կենաց զվարս,
և ոչ կարօտացաւ որպէս զայլս յազգաց 'ի ձեռն
Որփեայ ուրումն Թողուլ զԲողոնեան մայրիս և
զգազանուտ պուրակս, և ընդ յարկաւ մտանել : Այլ
իրեւ նախահայրն մեր և գիւցազանց նախատիպն
տապաստ արկ զնոռվիչս մարդկուէ 'ի Գերեզմանս
անգր, և տարեալ եհան զԺողովուրդ իւր 'ի կայս
խաղաղական կենաց, այնուհետեւ նահապետացն
ընտանեկան կենցաղ սերտ փոխանցեալ 'ի նոսա,
մինչև ցայսօր ըստ վկայութեան ամենայն արդի
ճանապարհորդաց, Լամարթինայ, Կամպայ, Փու-
ժուլայ և այլոց՝ անաղարտ պահի 'ի նոսա . և մա-
նաւանդ որք յասիական կողմանս բնակէն տակաւին
տանուտեարք բազումք հայրագութ իշխանք են
տոհմին իւրեանց, ծերք քահանայք, և տանտիկնայք
նոցին և գտեալք՝ Սառայի և Բերեկայ հարազատք :
Ըստ այսմ օրինակի խնամ կալան հայկազունք
մեր՝ զիշխանականն ընդ ընտանեկան կենաց ըծոր-
դել տարազս, և այնու քաղաքավարեալ ոչ սակաւ
ժամանակ՝ բարեմոյն և անվրդով բարուց ըզձա-
կերտ եղև հանձար ազգին, սիրով երկրագործու-
թեան և արուեստից : Պաշտպանողական ընտրեաց
օրէնս քաղաքականութեան հանգոյն Եգիպտոս-
ցոց, և ոչ ասպատակող որպէս զՊարսն և զբա-
ղամս յարեւելայց . վահան զուսով սիրէր ոգին
հայաստանի հակել զսահմանք աշխարհին իւրոյ,
քան սուսերամբկ խաղալ յօտարին կալուածս :

Բայց ոչ կարէր և զարիական նահատակու-

Թեամբքն ապախտ առնել . առ որ հզոր զօրու թիւն մտացն , և կորով անձին , և առաւել քան ղայն՝ անհրաժեշտ հարկ պաշտպանութեան հայրենեաց և գրգռութիւն օտարաց յորդորելն զնա : Բազմ անակնկալ . առաջին իսկ յաղթութեան դրօշ յերկրի անդ մերում կանգնեցան . և յետ այնորիկ Արամ և Տիգրան և Արշակունիք մեր մինչև ցՏրդատ , զօրութեամբ և փառօք ոչ ինչ կրտսեր գտան քան զհոյակապ աշխարհակալ Ասիոյ , և արդարութեամբն թերևս առաւելեալ զնո . քօք . որք զբազմահարն զԵլլադա նուաճեցին , ընդ գոռին հռովմայ 'ի սպայքար մտին , զՊարսիկն վանեցին , ամենայն հիւսիսականաց յաղթականք եղեն , և զամենայն աշխարհս հնոյն Ասիոյ հարկատուս՝ գերիս և դաղթականս արարին : Որովք արդարանայ վկայութի մերոյ խորենացւոյն , թէ « Բազում գործք արութեան գտանին եղեալ և 'ի մերում աշխարհիս » . և հրաւէր Երեմիայի առ աշխարատեան փարազունս ընդդէմ ատեւեաց Տեառն . և դաշնակցութիւն արտաքին քաջաց ընդ Պարուրայ , ընդ Տիգրանայ , ընդ Ջարմայրայ , այլովք հանդերձ . և բողոք զօրավարաց հզօրաց՝ որպիսի ոք էին Կրասոս , Անտոնիոս և Յուլիանոս , որք զՀայովքն արկանեն զպարտութեան իւրեանց զվնաս , այնու զի չեկին նոքա 'ի թիկունս իւրեանց . որպէս և զկնի յորժամ Յոյնք և Պարսք 'ի մարտ կաքաւէին , ոչ համարձակէին ձեռներեց լինել 'ի վերայ իրերաց՝ մինչև զՀայս յինքեանս ձգեալ , կամ յերկոցուն ևս ձեռնտուութէ ազատ կացուցեալ զնոսա : Զոր և գեղեցիկ յանդիմանեաց նոցա մերս Վասակ Մամիկոնեան , թէ զձեզ զկրկնին հօր լերինոք ես բարձրացուցանէի և խոնարհ առնէի մերձ ընդ մերձ , կոխեալ ոտիւք իմովք զմինդ կամ զմուսդ :

Առ այս և 'ի պաշտպանութիւն հայրենեաց և բնիկ տերանց , յորում ոմանց ստգտեալ է զՀայս (և թերևս ոչ անպատճառ) , բազմապատիկ առաքելութիւնս ցուցեալ է մերոյն յաւուրց վեհին Հայկայ մինչև ցաւուրս Թորոսեանց և Լեւոնեանց , և մօտագոյն ևս յաւուրս քաջացն որ 'ի Սիւնիս և 'ի Շահկերտ ընդդէմ գոռ բռնաւորաց նահատակեալք : Ոչ , մի բնաւ . ցորչափ կանգուն կան գիւնք վիպասանից , մի մոռասցին բնաւ և առաքինադարդ անուանք Վահէի և Ադուարդայ , քաջին Վաղարշայ և որդւոյն և թոռին , Վարդանայ և Վահանայ՝ համօրէն տամբն Մամիկոնեանի . և քոյդ մանաւանդ , Վահան քաջ , իննսնամեայ ընդ Պարսս մարտուցեւոյդ , և Նեստորիդ զօրավարաց մերոց Մուշեղայ՝ որ գոչէի առ որդինք . « Այս հարկւր և քսան ամ է , որ ես պառտեալ եմ մղեալ , և սլաքով եմ սրբեալ զառիւն 'ի ճակատէս փոխանակ քրտանց . ութսուն » և երեք ռազմ անձամբ իմով կարգեցին : Եւ քոյդ , ով քաջ , զորմէ Բուզանդ ասէր , թէ « Ոչ » թողոյր բնաւ ամենեւին և ոչ քան զկորի մի գետին » 'ի սահմանաց երկրին Հայոց ուրեք վտարեւր . այլ և Մանուէլիդ որ ըստ նորոշն վիպագրի , « Բան զգրամ խայծ ողմ մասն ոչ ունէր 'ի մարմնի » . համակ ընդերուզեալ պատուական սպեօք : Եւ դու պատանեակդ արժանի հօր այնպիսւոյ , ընդ նմին յաւերժացիս և դու Արտաւազդ . . .

Բայց 'ի կարգի քաղաքական օրինաց մեղս համարիմ անխիշատակ թողուլ և զօրէնս նախարա-

րուէն . որով միապետութիւն աշխարհիս ընդ աշխուսապետութեան հաղորդեալ , և իբրու հակա կշիւ իմն լինէր լծոցն որ զաշխարհն բառնային . և կրկին աշխարհաշինութեան լինէր պատճառք . մի՛ իրաւանց թագաւորին պաշտպան գոլով նոցա առ 'ի զիւրեանցն անխախտ պահել պայազատութիւն , և միւս՝ իւրաքանչիւր վիճակացն բարգաւաճութեան միտ գնելով : Վասն որոյ թէ և զեղծ մունք ինչ սպրդեալ եղեն յօրէնս անդ նախարարութեանց , մի տարօրինակ ինչ յոյժ ումեք թուեցին , և մի կնիք դատապարտութեան 'ի վերայ ածցէ նոցա , իբրու զի երբեմն սեպհական պայազատութեամբն յօրացեալ , և երբեմն առ շահ սիրութեան , կամ առ անկասկածութեան 'ի վերայ առանձին բաժնիցն , անխոյժք եղեն ընկերաց կամ հասարակաց տղիոն : Գաւուրցն Գաղկեթի մինչև ցայսօր ժամանակի յամենեցուն վկայեալ է տիրաւոր ոգի Հայաստանեայց , և ամենեքին գիտեն զանձնանուէր նոցա նահատակութիւնս 'ի վերայ Պարսից և Յունաց , Օսմանեանց , Ռուսաց , Լեհաց , Հնդկաց և այլոց . և զի ընդ օտարս այսպէս քաղաքավարէին , յայտ ուրեմն է և 'ի սկզբանէ լեալ նոցա տիրաւորս բնիկ տերանցն :

Իսկ 'ի կենցաղօգուտ օրէնս և 'ի մեծագործութիւն՝ յառաջագիմութիւնս այնպիսիս ցուցին նախնիք մեր , որոց յետ երկուց հազարաց ամաց հազիւ նմանող եղեն Եւրոպացիք : Ոչ ինչ ընդհատ յԵրկրպագւոց բարեզարդ կարգացն եղան և 'ի Հայս ամենապատիկ օրէնք 'ի Վաղարշակայ . շինութիւն և երկրագործութիւն առ հասարակ ծաւալեալ կալան զերկիրս Հայոց . արձանօք և նշանօք սահմանք աշխարհիս լարաբաժին եղեն . ռահք յարդարունք գործեցան արքունական պողոտայից , և գրունք ելից կանգնեցան իւրաքանչիւր գաւառաց և վիճակաց . և սահմանեալ թիւք զօրաց պահանջէին ըստ շինից և աւանաց՝ ըստ այժմու եւրոպեան օրինաց , զոր եմոյժ գիւցազնն անուանեալ դարուս այսորիկ Նափոլէոն՝ իբրեւ մեծ ինչ սատար աշխարհաշինութեան :

Եւ որ առաւելն է քան զայս , յարուեստի անդ քաղաքագիտութեան , զոր այժմ՝ Եւրոպ վերագասէ քան զամենայն հնարս ճարտարմտութեան , զոր և ոչ այնչափ ուսմամբ՝ որչափ բնատուր հանձարով մարթ է ստանալ , Հայք ըստ նոյնի Եւրոպացւոց վկայութեան (մանաւանդ Պարսթթայի՝ որ անկարօտս զնոսա ասաց Մաքքիաւէլեայ) յորովից ազգաց թուին դերազանցք . և բազումք 'ի կիրթ ճանապարհորդաց և յիմաստնոց արանց Եւրոպայ՝ պատահեալ Հայոց անուսից այլ զգաւտից , յապուշ կրթին , լուեալ 'ի նոցանէ խորագէտ տեսութիւն զպետութեց Եւրոպայ . « Զոր և ոչ առ քաջան յԵւրոպացւոց գտեալ էր իմ » ասէ լա մարթին : Այնու խորատես հանձարով երբեմն 'ի ծուփս աշխարհին Ասիոյ յոտին ունէին Հայք զպետութիւն իւրեանց . այնու գիտացին զգարս երկայնս ճողոպրել զազգն 'ի լծոյ հռովմայեաց , Պարսից և Յունաց . նովին դարձեալ և ազատք ոմանք գաղթեալ յօտարութեմ գործակալք և խորհրդակիցք լինէին իշխանացն Հնդկաց . նովաւ և այժմ թարգմանք և պաշտօնեայք անուանիք լինին արևելեան բոլորից , և յաճախ յանձանձիգք ծանր ծանր պաշտամանց պետութեանն , ոչ յԱսիա միայն , այլ և յԵւրոպական աշխարհս :

Զայս նրբին քաղաքատեսուծիւն անմարթ էր ունէլ Հայոց առանց խորագէտ հանձարոյ և նախատեսուծեան, մտաւորական չափոյ և թուոյ, յորս դարձեալ յոյժ աշուղ լինել վկային և յԵւրոպացւոց: Եւ պնանչելի այս է, զի խորագէտք՝ այլ ոչ խորամանկք երևին, անկեղծք՝ այլ ոչ անձնամասն տիմարք: այլ իբրու թէ ոչ այլ որ իբրև զնոսա քաջ գիտիցէ ընդ ճարտարամտութեան լծորդել զպարզութիւն: Այս ահա, ո՞ իմաստնախումբ ժողով, այս ըստ իս՝ առաջին և սեպհական կնիք է հայկական հանձարոյն. չափաւորութիւն յամենայնի, ձիւք և արուեստ չնաշխարհիկ: Քանզի զօրութեամբ մտացն թէ ոչ յամենայնի քան զքնաւս դերագանց, սակայն և ոչ քան զոք յետնեալ, ընդ միջինն միշտ ընթանայ ազգս մեր ընդ կուռ շաւիղ. և նովին իսկ կալել ունի այժմուս զգնալն և զանհաղորդ հանդիպութիւն յաշխարհի. զայն՝ զի անկեալ կայ մանեակ իմն շագկապ մտաց արևելից և արևմտեայ: Զմիոյն վեհափառ հնութիւն զուարթացուցանէ միւսոյն աշխոյժ երիտասարդութեամբ. ընդ ստիական ծանրութեան՝ զեւրոպեան գիւրամատոյցն ընտանութիւն յինքն բերէ. և յայն սակա ամենայն ազնիւք գովեն զհիւրընկալութիւն նոցա: Հայն միայն է որ գիտաց ի վերայ եւրոպացի հիման ստիական ամբառնալ տաճար. նա միայն ընդ արաբացի և պարսիկ հանձարոյ՝ զերկնաձեմն գիտաց լծել զաթենեան ոգի հեղաշուռչ: Այս ազգ միայն է որ ի սկզբանէ մինչև ցայսօր ի չորից հազարաց ամաց հետէ՝ բարեմոյն վարս կենաց ստացեալ է. այս ազգ է որ զսքանչելի չափաւորութեան իւրոյ տարազ յամենայն տեղիս ցուցանէ, լուրջ գոլով որպէս զՕսմանեանն, աշխոյժ որպէս զՊարսն, սակաւապէս որպէս զՀրեայն, նրբամիտ որպէս զՅայն, կրօնասէր որպէս զՍլաւոնացի, ժիւր և հաւատարիմ որպէս զՀելլենոսիացի, ժուժկալ և մաքուր որպէս զՀոլանտացի, մտահարուստ իբր զԳերմանացին, զուարթամիտ իբր զԳաղղիացին, հզօր ի կարծիս որպէս զԷհն, խորագէտ որպէս զՂուստանացին, վաճառական որպէս զՆիգրիացին, յաշտաձեռն որպէս զՊաղայացի, յառաջատես և շահախնդիր որպէս զՎենետիկացին, և չափաւոր որպէս զարդարն Հայ:

Այլ մի որ կարծիցէ այսքանեօք բարեմասնութեամբք անթերի իմն ճգնեալ իմ զազգս մեր ցուցանել. զի թէ մարդ որ մարդ չիք կատարեալ ի վերայ երկրի, զհարգ հնար է համօրէն ազգի միում ի լիութիւն ուղղութեանց ժամանել: Բայց ի մերումն այս ինձ զարմանալի, զի զհզօր զօրութիւն հանձարոյն՝ որ բազում անգամ նովին թափով ընթանայ զհետ բարւոյն և չարի, սանձիւ չափաւորութեան գիտացին յաւէտ առ լաւն ուղղել. որովք այս ինչ ի յայտ գայ, զի թէ և գուցեն՝ սակայն նուազեն բնիկ լծերութիւնք ազգին. և որք ենն՝ հանձարոյն մասն չեն, զորմէ բուռն հարեալս եմ ճառել. զի հանձար ի Բարձրելոյն բլիւնէ: Վասն որոյ ժամ է արդ մինչև գլխաւորեալ զբանս՝ զայն տեսանել սակաւութեւ ըստ գեղեցիկ սովորութեան իմաստասիրաց, թէ որով ճանապարհաւ կամ օժանդակ հնարիք՝ այսքանք և այսպիսի պարզեք շնորհեցան հայկական հանձարոյն: Եւ տեսնելն վերահեցան հայկական հանձարոյն՝ որ ըստ իւրումն իմաստութեան գիտէ մատա-

կարարել զձիրս ի բանական արարածս, զանազանութեան բարուց և հանձարոյ նոցին առաջին պատճառս գտանեմ զքնութիւն ծննդեան տեղեաց, և զկազմութիւն արտաքին մարդոյն: Քանզի ըստ առ ի վաղնջուց խորազնին տեսութեան մեծին Հիպոկրատեայ և ըստ արդեալս բնախօսից՝ բնութիւն և հանգամանք երկրի սատար մեծ ընծայեն առանձինն տիպս տալ բարուց բնականունդ մարդկան: Օրինակ իմն, ճախճախուտ վայրի բնակչացն՝ գիջին և դանդաղամած ունել ընդթ, լեռնայնոցն՝ վայրագասունն լինել, անտառայնոցն՝ խոշորս և արուորագոյնս, որով և անապատաբնակ Արաբացւոյն՝ անդլակի թափառել ի լայնածաւալ աւազոյն ասպարէզ: Ըստ այսմ և աշխարհիս Հայոց՝ օգոց յստակութեամբ, բարգաւաճագոյն բուսաբերութեամբ, ջրոց սկանալիտ յորդախաղացութեամբ, հովասուն բլրովք և երկնաձեմն հասական բարձր ի գլուխ պանծացելոյ, ի գէպ և ի ճահ էր (որպէս և էն իսկ) կազմել զքնական ըլլամիտս, հանձարեղս և բարեյօգս մարմնով: «Հանձար, ասէ Պլուտարքոս, պտղոյ» նման է, լաւութիւն քաջառողջութի կլիմային» առատագոյն զայն գործելով: Զուգատիպ իմն և չափ շարամանութեան բնական գրից աշխարհին մերոյ, լեռնայն և գետոց, լճաց և հովտաց, և նկարապաճոյճ բուսականացն դաշտաձև և բարձրագիտակ ծաւալմունք, լծուին ընծայել անոր ժակաց ազգիս զբարեխառնութիւնն իբրև յամենայնի: Բարեխառնութեան օգոց և վայրաց Հայաստանի վկայեն ամենայն ճանապարհորդք. նոյնպէս և վասն գեղեցկակապ և կորովի կազմութեան մարմնոց. մինչև ասել ուսման յարգեացս առն նշանաւորի, թէ «Արք ըստ իրանացն զմերջաց բե» բեն զկերպարան, և ի կանայս նոցին տեսի շնոր» հազարդ գծագիրս գիմաց՝ որպիսիք ոչ ի Լա» տիոն, ոչ յԵլլադա և ոչ առ մեզս երբեք երևե» ցան»:

Երկրորդ պատճառս ընդելական և լուսաւոր հանձարոյ հայաստան ազգիս գիտեմ զաստուածպաշտութեան կրօնս. որ ոչ միայն հոգւոյս, այլ և մարմնական կենացն երջանկութեան օժանդակ մեծ է յերկրի: Ընդ գրախտին և առաջին եկեղեցի Աստուծոյ տնկեալ ի մէջ Հայաստանեայց՝ մինչև ցկոյն Աբրահամու անդ հանդէս արար ճիւղմարտութեան, և զբարս ժողովրդեանն փութապէս ի համբոյր ած. և ապա առ կրկին դարձիւք Աբգարու և Տրդատայ բազմապատիկ սքանչելի հրաշիւքն ի սպառ ընդ քաղցր լծով հաւատոց հնազանդեցոյց զազգս մեր. որպէս զի և յգլխինս յետ ժամանակացն պայծառութեան տուաւէլ քան զհազար ամ հալածանս կրեալ ազգիս յայլադեն ազանց արևելից, զքրիստոնէական վայելչութիւնն ոչ կորոյս, և նովին անաղարտ պահեաց և զյաշտութիւնսն յարուեստս, յուսմունս և ի բարեմոյն քաղաքավարութեան, զոր կրօնք ընդ սրբազան հովանաւորութեամբ իւրեանց պահէին: . . .

Եւ արդ եթէ այսքանեօք ձրիւք ճոխացեալ տեսանի հայկեանս հանձար (զոր աւանդ զի միայն տկարութիւն բանիցս յետնեալ ի յօժարութեան սրտին ոչ բաւեաց արժանապէս արտայայտել), որ թէպէտ և ոչ գլխովին որպէս երբեմն փայլիցի, այլ ըստ մասին իբրև զպաղպալուն ոսկի ընդ հոգով մնացեալ կայցէ ժամանակի և զցոյլ ձեւաց զտե-

լոյ . եթէ քաջախոհից արանց և 'ի մէջ և յայլազ-
գեաց՝ մերկապարանոց կայցէ այս ամենայն , ով է
որ յաւակնոտ բերանով իշխէ արհամարհող լինել
այստիսւոյ աղին . և չերկնչիցի , չածիցէ ակն ,
չկայցէ պատկառ արդարադատն կշտամբանաց
հայրենասէր անձանց , և հոգւոյն հայրենեաց , և
բովանդակ մարդկան սեւիս , որում չիւր ինչ նող-
կայի քան զմարդ ազգութեաց և հայրենատեաց .
կարծիցէ նա ճողոպրել զանձն յերկնաւաք յա-
նիծիցն . « Վայ այնոցիկ գոչէ , որք ասիցեն ցհայր
» իւրեանց՝ թէ ընդէր ծնար զիս , և ցմայր՝ թէ ընդ
« էր երկնեցեր զիս » . և ոչ գիտէ զի հայրենիք
ծնող են և ծնողաց ծնողք , և Հայաստան աշ-
խարհ հայրենեաց հայրենիք են մեր , և առաջին
հանգիստարան անմահից և մահացուաց : Հրէշ ան-
հեղեղ քան զհայրենատեաց մարդ ուրեք երեւեալ
ոչ է . մերկ և կողոպուտ յարգարութենէ և յուղիղ
դատմանէ մտաց և յիրաւացի փառասիրութենէ .
ինքնակապ գերի մղար կարծեաց՝ որ զայն 'ի
դալուկն հարեալ՝ դալկահար տեսանէ և զամենայն
որ յազգին իւրում . բաժանեալ յիւրմէ արմատոյն ,
և ոչ յայլում պատուաստ , իբրու խուլ հող-
մալար յանփառունակ կայս անկեալ դանդաչէ .
յառաջ քան զմահ յիշատակ նորա թաղեալ է ,
և քաղցրախառն արտասուք հայրենեաց ոչ քաւեա-
ցեն երբէք զանուն նորա :

Իսկ հայրենասէրն , ո՞ առաքինի ունկնդիրք իմ ,
անկեղծ հայրենասէրն՝ յանմահութիւն ճակա-
տագրեալ է . որ ընդ մեծի Վիպագրին « Հանուրց
հիւսիսականաց վեհագոյն » ճանաչէ զաշխարհ
իւր . որ ընդ սքանչելւոյն Կորեան « Երանելի և
» ցանկալի , ասէ , աշխարհս Հայոց » . որ ընդ
Գրիգորի Տղայոյ համարձակի աղաղակել , « Հայ
» եմ ճշմարիտ և աներկբայ » . նա և աստուածայ-
նոցն և ընկերութեան հրամանաց և անձին և հայրե-
նի փառաց՝ պատկառ կայ . զուարթագին ակամբ
հայի՝ ի պարծանս նախնեաց և 'ի յոյս ապագայիցն ,
և ջանիւ վաստակի յօգուտ նոցին . 'ի յաջողու-
թեան և յաղէտս ազգին՝ միօրինակ կանգուն կայ
սիրտ նորա : Յորչափ հանճար՝ հոգի է հայրենեաց ,
յոյս՝ սիրտ նորա և ջան և աւելն կենդանական ,
մխիթարեցի 'ի վերայ ազգին : Եթէ ընդ օտար
աստեղք սահեալ իցէ նժգեհութեամբ , աչք նո-
րա ստեպ գառնան յայն կողմն՝ ուստի արեգակն
եղանէ , և զողջոյն հայրենեացն հարցանէ տարա-
գէմ ուղեւորաց . . . Յերկիր անհարազատ հաս-
նիցէ նմա մեռանել , այլ յիշատակօք և սիրով սլա-
նայ անդ առնուլ զքունն յաւիտենից՝ ուր ննջեն
զինն զհաղանց Հայկն և Տիգրան և Տրդատ ,
Գրիգորեանք և Ներսիսեանք , Սահակ , Մեսրոպ և
Մովսէս : . . Ո՛հ , աճիւն իսկ նշխարաց նորին՝ ար-
ծարծեալ հայրենի սիրոյն բոցով՝ թռչի որպէս
զՅակոբեոն և զՅովսէփայ յերկիրն աւետեաց ,
կամ որպէս զՍողոմոն 'ի գաշտս Սաղամոնայ ,
խաղաղել 'ի ձորն Հայոց , և 'ի խորհրդազգեաց
ստուերս հովանաւոր ծառոցն Արտազու : — Ոգին
հայրենի , հօրամոյն անձինք , յետագայ իմաստունք
նուիրական արտասուք պատուեն զքամբան նորա

և զյիշատակ՝ ցորչափ անուն ազգին լսիցի ընդ ա-
նունս ազանց երկրի . . .

Եւ ձեզ , ով որդիք Արամայ , յորոց բաբախէ
տակաւին 'ի սիրտս ազգասիրութեան և ընկերսի-
րութեան զարկ , որոց քաղցր է զհայրենասիրի ժա-
ռանգել յազգիդ զանուն . ճանապարհ մի դիւրին
կայ ձեզ 'ի փառս . անխոտոր նմանողութիւն պան-
ծալի արդասեաց հանճարոյ հարցն ձերոց . յան-
խոնջ ժրութեան , 'ի նախատես զգուշութեան ,
'ի մտառու ուսումնասիրութեան , 'ի սրատես
իմացութիւնս հաշուոյ և վաճառականութեան ,
'ի ճարտար արուեստարկութեան , 'ի զուարթա-
միտ առատութեան յօգուտ ընկերաց , յանխար-
դախ աշարջութեան , յեռանդն տիրասէր , յան-
անխառն և յուղղատես ոգի կրօնասէր , 'ի ձեռն-
տուութիւն համաշխարհական . . . Հինաւորոյն
Ասիա սիրով զձեզ 'ի ծոց իւր գգուէ , Եւրոպէ
ընդ հանճար ձեր բարեյայտող սխրացեալ կայ . և
եթէ էր երբէք գէպ ժամանակ հանգիսացուցանել
զհանճարդ հայրենի առաջի ամենայն աշխարհի ,
այս է աւասիկ : Ոգին Հայաստանի հրաման տայ
ձեզ զգաստս և զուարթութիւնս լինել . և համօրէն
աղինք որ արդ նախանձընդգէմք 'ի յառաջագէմ
անդր նկրտին ընթանալ , հարկ իմն և ձեզ առնեն
նշանաւորս հանգիսանալ բարեմասնութեամբ
հանճարոյ . անհնար է նմին անտես մնալ 'եթէ դոյ
'ի ձեզ ջան : . . .

Եւ դուք , քաղցր անկալիք մեր , Մանկունք ջա-
նասէրք , վառեցարուք առաքինեացն օրինակաւ ,
զոր և աստէն անտիւնդծ տեսանէք 'ի գէմն և 'ի
սիրտ և յոգի վսեմական կաճառոյս , որ ընդ
բովանդակն Հայաստան յածեալ աչք մտայ՝
զսիրալիւր յուսոյն անկարկիս դառնայ արդ 'ի ձեզ
կառուցանել :

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Վ Ա Ն

Սովորաբար մեր երկրէ ըսելով ոչ միայն մեր գե-
ղը կը հասկընանք , հապա նաև մեր քաղաքը , գա-
ւառը կամ տէրութիւնը : Բայց կրնայ ըլլալ որ
մէկը իր երկիրը սիրէ՝ առանց իր հայրենիք սիրե-
լու . կրնայ ըլլալ որ սիրէ ան նիւթական տեղն ու
բնակարանը՝ ուր որ աշխարհք եկեր ու մեծցեր է ,
առանց սիրելու ան իրաւունքներն ու պարտքերը
որով մարդուս հայրենիքը կը ձևանայ : Ամեն մարդ
երկիր մը ունի որ ի՞նչ երկրս կրնայ անուանել . բայց
որչափ մարդ կայ որ հայրենիք չունի . որչափ մարդ
ալ կայ որ կարծէ թէ ունի , և սակայն չունի : Եր-
կիր կրնայ ըլլալ որ աւելի պակաս գեղեցիկ ըլ-
լայ . իսկ հայրենիքը միշտ սիրելի է ան մարդուն՝
որ գիտէ թէ հայրենիք ունի :